

Kolláth Anna

Egy muravidéki esettanulmány a kétnyelvű tankönyvek szükségességéről és hasznáról (3. rész)

2. 6. A harmadik kérdéstől kezdődően már konkrét tanulási szakaszokra kérdeztem rá. A kérdőív harmadik kérdése (Ha már lesznek kétnyelvű tankönyvek, melyik nyelven fogja elolvasni a tananyagot?) a következő eredményeket hozta (az adatok százalékban kifejezve):

6. táblázat

Ha már lesznek kétnyelvű tankönyvek, melyik nyelven fogja elolvasni a tananyagot? – %

Évfolyam	Magyarul	Szlovénul	Mindkét nyelven
1. N = 62	1,6	88,7	9,6
2. N = 49	2,1	81,6	16,3
3. N = 34	5,9	79,4	14,7
4. N = 11	0	63,6	36,4
Összesen N = 156	2,6	82,7	14,7

Az adatok egyértelműen mutatják a szlovén tannyelv nagyon erős dominanciáját, a megkérdezett diákok szignifikáns többsége (82,7%) akkor is csak szlovénul fogja elolvasni a tananyagot, ha már lesznek kétnyelvű tankönyvek. Elvileg csupán 4 diák (2,6%) fogja majd „csak” magyarul elolvasni a tananyagot. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy nem is ez a cél: a csak helyett az is-es válaszok számának növekedése (most a válaszadók 14,7%-át jelenti) lenne az ideális, de mindkét közösségben, hiszen a kétnyelvű tankönyvek nem csak a magyar (elsőnyelvű) diákoknak készülnek, hanem a kétnyelvű oktatásban részt vevő valamennyi fiatalnak. A „csak szlovénul” miérettjei között az eddigi gyakorlat alakította nyelvi kompetenciára („jobbán értek szlovénul”; „szlovénul könnyebb”), illetve a már kialakult, rég megszokott gyakorlatra hivatkozni a diákok: „mert eddig is úgy olvastam”; „Nehéz lenne mindjárt átállni a magyar nyelvre, mivel már több éve

a tananyagot szlovénul tanulom, de sokszor megtörténik, hogy különböző szlovén szavak megértése nehézséget okoz. Ekkor jól jönne a magyar szöveg is” (vö. Bartha 2006: 106). Úgy gondolom, értenünk kell a „segélykiáltást”. A mindkét nyelvet preferálók között a szókincsbővítés lehetőségét, a tananyag könnyebb megértésének lehetőségét emelik ki a diákok.

2. 7. A 4. kérdés az ismeretszerzés egy magasabb fokára vonatkozóan kérdezett rá a későbbi nyelvválasztási szokásokra (Ha már lesznek kétnyelvű tankönyvek, melyik nyelven fogja megtanulni a tananyagot?). A válaszok százalékos értékeit az alábbi táblázat szemlélteti:

7. táblázat

Ha már lesznek kétnyelvű tankönyvek, melyik nyelven fogja megtanulni a tananyagot? – %

Évfolyam	Csak magyarul	Csak szlovénul	Mindkét nyelven
1. N = 62	1,6	95,2	3,2
2. N = 49	2,0	89,8	8,16
3. N = 34	2,9	82,4	14,7
4. N = 11	9,1	90,9	
Összesen N = 156	2,5	90,4	7,1

A számadatokból egyértelműen látszik, hogy szinte kizárólagosan csak a szlovén államnyelvnek van/lesz kognitív funkciója: a két nyelvet elvileg azonos arányban használó oktatási modellben a magyar elsőnyelvűeknek is csak elenyésző hányada tanulna csak magyarul a kétnyelvű tankönyvekből, a mindkét nyelven tanulni szándékozók aránya valamivel magasabb, de a többség továbbra is a szlovén nyelvet választaná, mert „így szoktam meg”, mert „gyorsabban megy a tanulás”, „mert könnyebb”, mert „ebben a nyelvben gondolkodom, így szoktam meg az

elmúlt 12 évben”, mert „a szlovén az anyanyelvem”, „mivel több éve már csak szlovén tankönyvekből tanulunk, valószínűleg továbbra is szlovénul tanulnék”. Többen megemlítik a továbbtanulást mint az ismeretszerzés nyelvválasztásának meghatározó faktorát: mivel a diákok többsége Szlovéniában akar továbbtanulni, és ezt Szlovéniában szlovénul lehet megtenni, magától értetődőnek, hasznosnak és szükségesnek tartják a szlovén nyelven tanulást a kétnyelvű programokban is. Egy második osztályos, ambivalens nyelvű diák válaszában – s nem biztos, hogy nincsenek többen az így gondolkodók – megfogalmazódik a másik lehetőség is („attól függ, melyiken lesz érthetőbben leírva”), amely a magyar fordítások felelősségére apellál, a diákok életkorához alkalmazkodó, szakszerű, egységes terminológián alapuló, olvasóbarát szövegek létrehozásának fontosságát hangsúlyozza (Fóris 2006, Misad 2007, Pusztay 2009, Lanstyák 2005).

2. 8. A kérdőív 5. kérdésére adott válaszokból (Melyik nyelven felel most az órán, pl. történelemből, földrajzból, biológiából, fizikából, matematikából, kémiából stb.?) a mai szaktárgyi órák nyelvválasztási min-tájára következtethetünk:

8. táblázat

Az órai feleletek nyelve – kétnyelvű tankönyvek nélkül – %

Évfolyam	Csak magyarul	Csak szlovénul	Mindkét nyelven
1. N = 62	1,6	90,3	8,1
2. N = 49	2,04	87,8	10,16
3. N = 34	0	82,4	17,6
4. N = 11	0	81,8	18,2
Összesen N = 156	1,3	87,2	11,5

Az adatok itt is a szlovén nyelv dominanciáját, a magyar nyelv órai használatának nem elegendő voltát mutatják. A diákok többsége akkor is szlovénul felel az órán, ha jogában áll megválasztani a válaszok nyelvét (ennek oka az előző kérdésre adott válaszok elemzésében olvasható), illetve akkor is, ha a tanár esetleg mindkét nyelven felteszi a kérdést (Bernjak 2011: 196). Magyarul csak két diák felel az órán, mindkét nyelven azért már többen (18 fő). Az okok között többen említették a magyar tankönyvek hiányát, hiszen az egynyelvű tankönyvek alkalmazása a kétnyelvű oktatásban minden logikának elmentmond, a tanórák és taneszközök nyelvi kínálata egynyelvűsíti az elvárás-oldalt is.

2. 9. A jövőre vonatkozó 6. kérdésre adott válaszok százalékos értékeit is táblázat összegzi (Ha majd lesznek kétnyelvű tankönyvek, melyik nyelven fog felelni az órán [pl. történelemből, földrajzból, biológiából, fizikából, matematikából, kémiából stb.]?):

9. táblázat

Ha majd lesznek kétnyelvű tankönyvek, melyik nyelven fog felelni az órán (pl. történelemből, földrajzból, biológiából, fizikából, matematikából, kémiából stb.)? – %

Osztály	Csak magyarul	Csak szlovénul	Mindkét nyelven	Mit tudom én
1. N = 62	1,6	88,7	9,7	
2. N = 49	6,1	77,6	16,3	
3. N = 34	2,9	82,4	14,7	
4. N = 11	9,1	72,7	9,1	9,1
Összesen N = 156	3,9	82,7	12,8	0,6

Az adatokból azt látjuk, hogy a válaszadók közül négyel többen változtatnának a felelés nyelvén a magyar nyelv irányába, és két diákkal többen válaszolnának számonkéréskor mindkét nyelven (a csak szlovén nyelven felelők aránya értelem szerűen 4,5%-kal csökken). A 10. táblázat összefoglalja a tanulás/felelés nyelv-választását:

10. táblázat

Magyarul az órán – kétnyelvű tankönyvekkel vagy nélkülük (összegzés)

Kérdés	Magyarul		Szlovénul		Mindkét nyelven		Mit tudom én	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
3. Elolvasni majd	4	2,6	129	87,6	23	14,7	0	0
4. Megtanulni majd	4	2,6	141	90,3	11	7,1	0	0
5. Felel most	2	1,3	136	87,2	18	11,5	0	0
6. Felel majd	6	3,9	129	82,7	20	12,8	1	0,6
Átlag	4	2,6	134	86,5	18	11,5	1	0,6

A tanulások megfogalmazása egyben összegzésnek is tekinthető: a 156 fős középiskolás diákcsoport válaszai, közoktatásbeli tapasztalatai is megerősítik azt a tényt, hogy a magyar (tan)nyelv visszaszorulásában a kétnyelvű tankönyvek (középiskolai) hiánya nagy szerepet játszik. Jóllehet, a megkérdezettek közül csak ketten felelnek most (kétnyelvű tankönyvek nélkül) csak magyarul az órákon és tizenhatalman mindkét nyelven, a magyar tankönyvszöveg még négy diákot inspirálna arra, hogy csak a kisebbségi nyelven, s még kettőt arra, hogy magyarul is válaszoljon az órán a tanár kérdéseire. Ez az arány csak látszatra kevés. Nőhet, erősödhet, ha a feltételes módot, a jövő időt végre kijelentő módra és jelen időre cserélhetjük a témában, ha valóban minden tantárgyból kézbe vehetik diákok és tanárok egyaránt a kétnyelvű tankönyveket.

A 2008-ban végzett vizsgálatot Fodor Péter, harmadéves magyar szakos egyetemi hallgató 2011-ben megismételte. Kedvet a harmadéves szociolingvisztikai kurzuson kapott hozzá, érdeklődésén pedig nem lehet csodálkozni: a kétnyelvű általános iskola elvégzése után egynyelvű középiskolát választott, majd az érettségi után magyar szakra iratkozott. Megtapasztalta mindkét oktatási formát, tanult kétnyelvű és egynyelvű szlovén tankönyvekből, felelt két nyelven és vagy csak szlovénul, vagy csak magyarul. Célja annak felmérése volt, hogy három évvel a három

kétnyelvű tankönyv – két földrajz és egy történelem – megjelenése után, konkrét tapasztalatokat szerezve változott-e a diákok véleménye a kétnyelvű oktatás és a kétnyelvű tankönyvek összefüggéseiről.

A gyűjtést ugyancsak a Lendvai Kétnyelvű Középiskola diákjai körében végezte. 75 fő töltötte ki a szemináriumon elkészített kérdőívet. A kérdőív összeállításában – a minél pontosabb összehasonlítás végett – a 2008-ban általam használt kérdőív volt a minta, adaptálva a megváltozott helyzethez, most már arra is ügyelve, hogy a kérdések mindkét nyelven megfogalmazódjanak. A kétnyelvű kérdőív spontán nyelv választása (azon a nyelven válaszoljanak, amelyben nagyobb biztonságban érzik magukat) még jobban érzékelteti a két nyelv dominanciaviszonyait, illetve az adatközlők attitűdjeit, mint az egynyelvű esetében.

A diákok 68%-a első nyelveként a szlovént, 23%-uk a magyar jelölte meg, 9%-uk vallotta magát ambivalens nyelvűnek (a horvát és az egyéb lehetőséggel senki sem élt). A 2008-as eredményekkel összevetve Fodor Péter csoportjában többen vallották azt, hogy egy első nyelvük van (akár magyar, akár szlovén), az ambivalens anyanyelvűek száma itt csak fele a korábbi vizsgálatban szereplőkének.

A kérdőív kitöltésében a diákok 16%-a magyarul, 77,3%-a szlovénul válaszolt a kérdésekre. A kitöltött kérdőívek 5,3%-ában mindkét nyelv szerepel, de egyértelmű a szlovén nyelv

dominanciája a nyílt végű kérdérszekre adott válaszokban. Az adatközlők 1,3%-a ún. semleges nyelvű kérdőívet produkált, azaz csak bekarikázta a válaszokat (ez is egyfajta nyelvi teljesítmény). Ez a helyzet erősebb szlovénnyelvi dominanciát mutat, mint a korábbi vizsgálat esetében (3. táblázat). A kétnyelvű kérdőívre tehát többen reagáltak szlovénul, mint az egynyelvű magyarra három évvel korábban.

A kétnyelvű tankönyveket a diákok 72%-a tartja szükségesnek (a 2008-as 34%-nak több mint kétszerese), s csak 28%-uk mondott nemet. Bízom benne, hogy ez nemcsak a véletlen műve, hanem valóban a konkrét gyakorlat eredménye, illetve a diákok kulturális és nyelvi pluralizmusának fejlettebb szintjét mutatja. A diákok többsége a másság iránt toleranciára, a nyelvi jogokra és a kisebbség iránti tiszteletre hivatkozik. Érdekes, hogy leginkább a szlovéndomináns diákok hivatkoznak a másság iránti toleranciára.

Az ideális tankönyvről hasonlóan vélekedtek a diákok mindkét vizsgálatban: az azonos hosszúság dominál a két szöveget illetően, és senki nem említi azt, hogy esetleg a magyar szöveg hosszabb lehet a szlovénál. Leírták válaszaikban, hogy földrajzból és történelemből használnak az órán kétnyelvű tankönyveket (ezek vannak lefordítva).

A következő három kérdésre adott válaszok eredményeit táblázat összesíti a két vizsgálatban. 2008-ban még csak a biztatónak tűnő jövőről beszéltünk, 2011-ben már a jelenről – a meglévő három kétnyelvű tankönyv miatt.

A táblázat adatai rámutatnak: a kétnyelvű tankönyvek megléte, órai használata hozzájárul az oktatási folyamat legfontosabb szegmensei kétnyelvűsödésének folyamatához. Az átlagok alapján is egyértelműnek mutatkozik a magyar nyelv és nyelvhasználat gyakoribbsága, ezzel a magyar nyelv presztízse emelkedésének tendenciája az iskolai oktatásban. Különösen az órai felelés nyelvválasztása változott meg a három év alatt: majdnem megháromszorozódott azoknak a száma, akik – saját bevallásuk szerint – mindkét nyelvet használják az órai számonkérés során. Ezt feltétlenül örvendetes tényként kell kezelnünk a mindennapok eddigi konkrét gyakorlatának ismeretében.

4. A kétnyelvű, a kisebbség nyelvén is kifogástalan és igényes tankönyv Szlovéniában elengedhetetlen feltétele a kisebb presztízssű magyar nyelv megmaradásának (kár, hogy ez ötven évvel ezelőtt nem volt evidencia). Segíti a hiányzó anyanyelvi szakregiszterek kialakulását, növeli a kisebbségi beszélők nyelvi biztonságát, új lehetőségeket teremt mind az anyanyelven, mind a második nyelven tanulás számára, a gyakorlatban is kétnyelvűvé teheti az oktatás csak elméletben létező kétnyelvűségét, valóságosíthatja a már oly sok irányból megközelített utópiát.

Hivatkozások

■ Bartha Csilla 2006. Kétnyelvűség a Muravidéken. A magyar nyelv megőrzésének lehetőségei és korlátai egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében. *Muratáj* 2006/1–2. 79–113.

■ Bernjak, Elizabeta 2011. Az oktatás szerepe a kisebbségi nyelv megőrzésében. Király M. Jutka (szerk.), *50 éves a kétnyelvű oktatás a Muravidéken*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Tájékoztatói Intézet. 192–207.

■ Fodor Péter 2012. *Kétnyelvű tankönyvek – kétnyelvű oktatás. Egy empirikus vizsgálat tanulságai*. Záró szemináriumi dolgozat. Kézirat. Maribor.

■ Fóris Ágota 2006. A magyar terminológia helyzete és fejlesztésének feladatai napjainkban. *Magyar Tudomány* 167/6., 737–745.

■ Kontra Miklós 2006. A tankönyvek nyelve és a magyarigazolvány. *Új Kép*, 3–11. [Szabadka].

■ Lanstyák István 2005. A kétnyelvű oktatás esélyei és veszélyei Szlovákiában. Ring Éva (szerk.), *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösségek életében*. 43–73. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutató Közalapítvány.

■ Misad Katalin 2007. Terminológiai problémák a szlovákiai iskolai szótárakban. A magyar–szlovák, illetve szlovák–magyar vonatkozású iskolai szótárak állapotáról. Pustay János (szerk.), *A magyar mint veszélyeztetett nyelv? Az Uralisztikai Tanszék kiadványai* 12.

■ Péntek János 2004. *Anyanyelv és oktatás*. Csíkszereda: Pallas-Akadémiai Könyvkiadó.

■ Pustay János 2009. Anyanyelv és oktatás. Karmacs Zoltán–Márku Anita (szerk.), *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 145–148.

■ Sku[n]t-nabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

■ Szabó Mihály Gizella 2003. A szlovákiai magyar szakfordítások minőségének javításáról és az objektív fordításkritika megteremtésének feltételeiről. Fórum Társadalomtudományi Szemle V/4. http://epa.oszk.hu/00000/00033/00015/semle_2003_4_szabomihaly.htm

■ Szabó Mihály Gizella 2008. A tankönyvfordításról és a tankönyvek értékeléséről. Fazekas József (szerk.), *Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapján*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum. 84–101.

■ Vörös Ottó 1996. A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei. Csernicskó István–Váradi Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. A 8. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest. 79–84.

11. táblázat

Magyarul az órán – kétnyelvű tankönyvekkel (összegzés) – %

Kérdés: A tananyagot...	Magyarul		Szlovénul		Mindkét nyelven	
	2008	2011	2008	2011	2008	2011
melyik nyelven olvassa el?	2,6	4	87,6	80	14,7	16
melyik nyelven tanulja meg?	2,6	4	90,3	92	7,1	4
Melyik nyelven felel?	3,9	1	82,7	65	12,8	34
Átlag	2,6	3,0	86,5	79,0	11,5	18,0

